

N. IORGA

CE DUREAZĂ?

CONFERINȚĂ LA
LIGA CULTURALĂ
DIN BRAȘOV (OCTOMBRE 1939)

VĂLENII-DE-MUNTE

1940

EXTRAS DIN
„CUGET CLAR“

N. IORGA

405332H

CE DUREAZĂ?

CONFERINȚĂ LA
LIGA CULTURALĂ
DIN BRAȘOV (OCTOMBRE 1939)

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
GLUJ - NAPOCA

405.332

VĂLENII-DE-MUNTE

1940

Ce durează?

Iubiți ascultători, o conferință trebuie potrivită după natura ascultătorilor. Dacă ar fi fost o conferință publică, mi-ar fi fost mai ușor, dar văd că este mai înainte de toate o conferință școlară, și, de oare ce trei șferturi sânt școlari cari nu și-au terminat studiile, vă puteți închipui cât de greu îmi vine mie să prefac o conferință destinată unui auditoriu de cetățeni mai mult sau mai puțin numeros, care ar fi represintat într'un chip mai larg și femeile inteligente din Brașov, într'o conferință care ar fi potrivită, văzând toată lumea aceasta școlară, cel mult pentru adolescenți, căroră, firește, nu li pun la îndoială inteligența și cunoștințele câștigate, dar de sigur sânt pregătiți numai relativ pentru ca să asculte asemenea conferințe. Așa încât, să mă ierte prietenul meu Bălăcescu, știind că e vorba de o serbare școlară, aș fi căutat un subiect care s'ar fi potrivit mai bine cu „Straja Țării” și alte instituții în legătură cu școala. M'am simțit dator să cer scuse acestui tineret și să mă adresez către ceilalți, ca și către acei cari vor ceti cuvintele pe care le voi spune aici.

Iată de ce este vorba. Supt titlul acesta, care poate părea enigmatic multora: „Ce durează”, adică: „ce rămâne”, ce, din lucrurile care se fac în momentul de față, poate rămânea și ce, din lucrurile foarte strălucitoare ca aparență, foarte impresionante, care se fac cu foarte mare zgomot astăzi în toate țările, fiind întovărășite, aiurea, în domeniul politic și militar, cu sunete de clopote, musică de artilerie ș. a. m. d., și unii cred că este vorba de fundații durabile care vor rămânea de-a lungul anilor și poate de-a lungul secolelor, ce, din toate lucrurile acestea, poate rămânea altfel decât numai ca impresie, fiind menit fără îndoială să dispară?

Conferința aceasta s'ar putea împărți în două. O parte în care, dacă am vorbi mai limpede decât cum îngăduie împrejurările și atitudinea țării noastre față de marea nenorocire mondială care este războiul actual și dacă eu n'aș avea o îndoită situație oficială din care una mai ales, cea care nu este de profesor, nu-mi permite să vorbesc, așa cum sânt obișnuit, cu toată sinceritatea și cu toată hotărîrea, dacă n'ar fi, zic, lucrurile acestea, care mă

împiedecă și care oarecum mă înrăuresc, de sigur că ar putea fi o expunere foarte interesantă pentru un auditoriu compus din cei cărora trebuie să li se prezinte astfel de chestiuni.

Dar este și altă latură: laturea lucrurilor care pot rămânea în domeniul literar și în domeniul artei, așa zice și în domeniul organizațiilor culturale, unde și aici este uneori un zgomot așa de mare, o manifestație publică așa de impresionantă, o iluzie de durată nesfârșită și, cu toate acestea, credința mea este că, din aceste lucruri, artă, literatură, organizație culturală, din timpurile noastre, va rămânea foarte puțin. Oamenii din generația mea se mai pot înșela prin ceia ce are pretenția de a fi durabil, dar tineretul acesta va vedea fără îndoială dărâmându-se o mulțime de clădiri trufașe care pretind să ocupe terenul nu știu câtă vreme, și pe urma lor se va reface, cu destulă greutate și întru cât se poate, lucrul care se proclama că este perimat pentru totdeauna, ca unul care ar fi o negație, o nimicire chiar a progresului în mersul lui.

I.

Totuși și partea d'întăiu mă atrage așa de mult, încât, luând-o pe altă latură, se poate vorbi și despre dânsa.

De atâtea ori s'au schimbat hotarele Statelor de pe urma unei mari biruințe care credea că va da lumii o altă înfățișare. Sânt Imperii care au existat și s'au desființat, sânt Imperii care, după o desființare aparentă, s'au făcut la loc. În privința aceasta vi se poate da un exemplu. Când a căzut țarismul, toată lumea a crezut că o veche formă de guvernare a poporului rusesc, a celor o sută și optzeci de milioane de Ruși din Europa, din Asia-de-Nord, din Asia Centrală, s'a prăbușit. Cum, de obicei, de câte ori se prăbușește ceva, de atâtea ori se spune că starea aceasta nu putea dura, pe când atâtea dărâmări de acestea sânt datorite numai unor accidente, unor situații momentane, se spunea: naționalismul rusesc nu mai există, Rușii au intrat în forma sovietică a socialismului, comunismului, care poate omori și un milion de oameni, fiindcă au altă părere, dar, în ce privește legăturile cu lumea cealaltă, este altfel. Prin urmare noi să socotim granița noastră ca asigurată pentru totdeauna. Până atunci nu se aruncaseră cuvintele auzite acum câteva zile că la Baltică se reface Rusia de la 1914 cu voia Germaniei, și vă puteți închipui ce înseamnă Rusia de la 1914 pentru noi, fiindcă, dacă se începe într-o parte, când este momentul favorabil se vor ridica pretenții și pentru alte regiuni. Se zicea: de acum înainte nu mai există clasă dominantă în Rusia, toți sânt „tovarăși“, și „tovarășii“ sânt pacifiști și de o onestitate absolută în ce privește conducerea afacerilor publice.

A trecut numai un sfert de secol, și s'a întors Rusia țaristă. Un Stat sprijinit pe o armată formidabilă, cel puțin ca aparență dacă nu ca spirit, pe un armament care s'a luat la întrecere cu cel german. În locul clasei de odinioară, unde erau și mulți oameni cinstiți, represintănd o lungă tradiție intelectuală de rasă, s'a ridicat din mijlocul poporului rusesc tot felul de novici politici cari au fost cândva și au dispărut: Litvinov, Troțchi, care se găsește în Mexic, unde-l păzește poliția mexicană. Dacă ar sta cineva să pună alături pe cei cari au condus Rusia și pe cei cari conduc astăzi Rusia, nu știu dacă judecătorii în cea mai mare parte n'ar fi mai curând pentru vechea clasă dominantă, cu care se putea înțelege cineva mai ușor. Iar, cum tendințele de odinioară, tendința de suprimare a naționalităților, tendința de invadare a teritoriilor străine, au revenit, nu vedem care este avantajul pentru toată lumea să se întâlnească astfel tot cu presupusul mort de ieri, care, după ce a trecut printr'o perioadă de stafie nelămurită, se transformă într'o ființă tot așa de amenințătoare ca și cea de odinioară.

A rămas sovietismul în forma cea veche? Cine o poate spune! În Rusia Sovietică, supt noua clasă dominantă, sânt capitaluri, sânt întreprinderi; de la o bucată de vreme s'a găsit mijlocul de ipocrisie elegantă de a face așa, încât aparența să se mai păstreze, iar fondul să fie schimbat.

Am adus înainte cazul acesta, care este foarte expresiv, foarte lămuritor, dar puteam să aduc și alt cas.

Scopul meu îl înțeleg bine oamenii, mai tineri decât mine, dar nu cu totul tineri, cari mi se găsesc în față. El este acela să nu ne speriem de ceia ce pretinde a fi o mare revoluție, o mare schimbare și care ar fi să dureze întotdeauna, pentru că supt lucrul nou se ascunde lucrul vechiu, și acesta mănâncă lucrul cel nou care pretindea că trebuie să rămână.

Alt exemplu. Între oamenii cei mai puțin fericiți din Europa este acela care odinioară iscălia Wilhelm Imperator Rex. El se găsește la Doorn, supt o îngrijire politienească olandeză, asemănătoare cu îngrijirea politienească mexicană pentru Troțchi. A răsarit Erzberger și alții, cari au luat în stăpânire Germania. Și erau suflete încrezătoare în Franța față de această schimbare. Francesii sânt, pentru mine, un admirabil popor și să-mi fie permis să li urez de aici tot binele, pentru dreptatea lor și folosul întregii omeniri, dar Francesii cred foarte mult, și situația de astăzi este datorită între altele și acestei credulități franceze. Astfel tot felul de oameni, și de la noi, cari aici, la noi, n'ar fi avut decât un rost secundar, s'au mutat la Paris, unde se crede că este cea mai ascuțită critică, și au devenit oameni de mare importanță. A venit de la noi Panait Istrati, care a fost apoi tradus în nu știu câte limbi —, la urmă, era om foarte simpatic, pentru

că a renegat sovietismul, s'a întors în România și a cerut să fie îngropat la Brăila, lângă mama lui, împăcându-se sufletește cu noi, — dar el s'a dus acolo, la Paris, și a început să povestească tot felul de prăpăstii: „Domnița de la Snagov“, unchiul lui cutare, în care nu era nici istorie, nici realitate, dar îl vedea făcând toate meșteșugurile și izbutind să treacă printr'insele ca să devină scriitor de notorietate universală. Reputația i-au făcut-o Parisienii și după ei toate națiunile. Acum e drept că se cetește foarte puțin și niciun editor n'ar mai risca să tipărească operele lui Pannait Istrati. Francesii cred, deci, în toate domeniile și au crezut că în sfârșit a apărut adevărata Germanie, — cu poporul german pacifist, care și-a dat o formă democratică: să se întovărășească democrația de la Paris cu cea de la Berlin! A trecut vreme. Francesii dormiau în pace pe terenul asigurării graniții de Răsărit. Era, doar, dincolo, o Republică și un muncitor în fruntea Republicii. Dacă s'au și petrecut anumite schimbări, ele interesează numai pe Germani, cari rămân tot în Republică. Credulitatea franceză admite că, dacă este Republică, aceasta înseamnă și garanție. Și pe urmă Francesii s'au trezit înaintea lucrului împotriva căruia, din răspuțeri și cu atâta greutate, dar cu perspective pe care le dorim cât mai luminoase, luptă acum. Ceia ce răsărise de-odată a durat în Germania? Nu, fiindcă Germania nouă s'a întors la Germania lui Wilhelm al II-lea.

Eu am putut-o constata în zilele din urmă și prin cetirea unei cărți din care măcar o parte ar trebui tradusă în românește: este vorba de memoriile lui Lloyd George, primul ministru britanic de la 1917 înainte. Lloyd George e om foarte inteligent, firește, dar foarte impulsiv și de o indiscreție desăvârșită, așa că spune și tipărește tot. Ei bine, iubiți ascultători, dacă ia cineva aceste două volume și întreabă: în ce an Lloyd George a scris cutare pagină, s'ar răspunde: nu e nicio îndoială că e de acum, din 1939. În ce privește situația Germaniei, spiritul de care era influențată Franța față de acela de care era influențată Împărăția germană, greșelile făcute de Franța, greșelile făcute de Anglia, toate exact așa sânt și acum, și, cu cât se desfășoară lucrurile, cu atâta mai mult vedem tot ce s'a desfășurat de la 1914 până la încheierea războiului celuiualt. Încă odată, deci: durează schimbările acestea care par a exercita o așa mare influență asupra lumii? Nu.

Am vorbit de anumite situații militare și politice din timpuri mai apropiate, dar să ne gândim și la altceva. În momentul de față, asistăm la una din cele mai mari prefaceri ale Istoriei: populații întregi mutate d'intr'un loc în altul: din lumea baltică au plecat atâția nobili din castele, atâția negustori de la prăvălii, atâția industriași de la atelierele și fabricile lor: anumite corăbii pregătite pentru aceasta i-au mutat și este vorba să-i așeze cineva în Coridorul Polon. O să ajungă lucrurile așa, încât o să se creeze

anumite „coridoare“ pentru tot felul de lume în pribegie, dar una este când stai într'o țară și altceva când stai într'un „coridor“: Coridorul Polon este un coridor în care bate vântul, și se poate întâmpla să nu fie nici la adăpostul intemperiilor, pe când așa de calduș era colțul baltic! Eu cunosc și Innsbruckul, și Bolzanul-Bozen, am călătorit pe la Trento în Italia. Totul acolo îmi este cunoscut foarte bine. Cunosc și literatura populară, cu cântecele și dialectele de acolo. Se poate să muți de acolo elementul german și să-l duci: unde? Dar nu este om pe lume care să țină mai mult la pământul lui decât Tirolesul. Poți să-i creezi munții, văile, râurile Tirolului? Sânt lucruri care nu intrau în mintea omului până în momentul de față. Un program întreg, în care este prevăzută pe mai departe mutarea populației germane din alte țări, și mi s'a spus că în program figurează și atât de stimaii noștri concetățeni Sașii din Ardeal, Șvabii din Banat, Germanii din Basarabia și Dobrogea, cari n'au arătat până acum nici cea mai mică intenție de a se muta. Cum? De la 1100 și ceva sânt oamenii aici, ei s'au legat de satele și orașele lor, și este destul sosirea unor corăbii la Constanța pentru ca să pornească în lume? Am întrebat și pe o elevă a mea, Germană din Ardeal: „Vrei să te muți sau să te ascundem?“. Mi-a spus cu toată hotărîrea că n'are nicio dorință de a se muta și preferă s'o ascundem.

Într'o anumită minte s'a ivit această idee: că națiunile se pot face și într'un fel și în altul, că ele pot înlocui pe un pământ sau pe altul, că poți lăsa sufletul de aiurea, așa cum se lasă o haină învechită, pentru ca un croitor dibaciu să te îmbrace cu altă natură, cu un alt mediu natural și să te simți tot așa de bine.

Este acesta un lucru care să rămână? Foarte puțin! Și anume se poate întâmpla un lucru: ca populația aceasta strămutată să fie condamnată la o călătorie veșnică, în urma raporturilor care se pot produce între Rusia redevenită naționalistă și Germania naționalistă, în ce privește bazele stăpânirii baltice. Cavalerii Purtători de Spadă, — nu Teutonii; aceștia sânt *Schwerträger*, Enșiferii de la Riga, iar Cavalerii Teutoni sânt la Marienburg și la Thorn, nu pe malul Mării Baltice —, pot să învie și, atunci, omul strămutat să fie înștiințat că este alt ordin: să se întoarcă înapoi acasă și, în alte împrejurări, migrația popoarelor să meargă mai departe.

Noi sântem cetățeni ai lumii într'o epocă absurdă, însă acest cap al nostru, nenorocitul de cap al generației noastre măcar, acesta nu poate fi absurd; pe tineri îi poate crește cineva și absurd, dar noi nu ne putem desface de cuprinsul capului nostru pe care îl credem foarte bun, și să li dea Dumnezeu și lor ca, ajungând la vrâsta noastră, să aibă un cap cum este capul celor de cincizeci la șaptezeci de ani astăzi!

Se crede azi că națiunea este un lucru artificial. Faci cu dânsa ce vrei: o formezi, o desfaci, o transformi. Dar sufletul omenesc,

care e la baza ei, nu se poate crea prin ordin; sufletul omenească este un lucru extrem de delicat, căruia îi poți da sugestii, și ceea ce face el prin sine supt suggestia dumitale, *aceia* rămâne, iar lucrul care vine numai de la dumneata rămâne de la dumneata, nu rămâne și în sufletul acelor cari au primit ordinul. Sânt oameni cu un glonte într'înșii cari trăiesc cu dânsul toată viața, dar aceasta nu înseamnă că glontecele acela se poate preface în carne și oase: venit din afară, din când în când, supără, doare. Popoarele ca și indivizii sânt lucruri misterioase.

Fiecare om ascunde un mister: la tinereță o simte mai puțin, fiindcă este spaima profesorului și se pot introduce și alte spaima, dar totuși în fund rămâne ceva din această taină, și se trezește de-odată cel ce a crezut că a transformat o ființă, cu anumite manifestări, une ori bune și alte ori rele, pentru că așa se găsea undeva în adânc și lucrează mai departe. Ce înseamnă profesorul de câțiva ani față de părinți, bunici, străbuni și tot șirul îndepărtat de înaintași, cari toți trăiesc în fiecare dintre noi și iau cuvântul când unul, când altul; când vorbește tatăl, când maica, și, de-odată, când nu mai recunoști nimic nici de la tată, nici de la mamă, e un bunic de odinioară, care s'a trezit.

Vreți un exemplu? În Revoluția franceză au fost, pe lângă atâtea alte victime, două. Una era regina Maria-Antoinetta, cealaltă M-me Roland. Au fost decapitate amândouă. Maria-Antoinetta fusese crescută de Maria-Teresa așa cum se creșteau pe vremea aceia arhiducesele, cu un profesor de danț, unul de franțuzește, poate și de ceva latinește și mulți preoți pentru catehism. Cetirea Mariei-Antoinetta? La cincisprezece ani s'a dus în Franța, unde bărbatul ei era de o nuliitate sufletească desăvârșită, Ludovic al XVI-lea, om foarte bun, dar care avea de învățat el până la moarte, nu să fie în stare să învețe pe cineva. Niciun fel de influență de la nimeni, ci exploatare de cei cu ambiții de satisfăcut. Impresia dată de ea, când a ajuns regină, era a unei femei ușuratece, ale cărui gânduri erau consacrate la schimbarea rochiei și clădirea unei coafuri ca acelea din secolul al XVIII-lea care ajungeau sus de-asupra pământului. S'a întâmplat căderea regalității. Maria-Antoinetta la închisoare poate fi pusă alături cu cele mai nobile mucenice din Istoria Creștinismului. Cele din urmă cuvinte lăsate de ea ar trebui introduse în orice carte de morală, și felul cum a supt treptele eșafodului și cum a murit poate fi o lecție pentru oricine trece din această lume către speranțele celeilalte. În schimb, M-me Roland cetise foarte mult. O burgheasă, nu numai cultă, dar rafinată: făcuse politică, fiind amestecată în tot felul de rosturi, căci, de fapt, supt soțul ei, om banal, ea a fost Ministru de Interne. A mers la închisoare, a scris acolo memorii, și pe urmă a supt și ea acele trepte pătate de sânge ale eșafodului. Dar a murit așa de puțin elegant...

De unde vine deosebirea între ignoranța Mariei-Antoinetta, trăind într'un mediu deplorabil, odată intrată în Franța, fără cunoștinți proprii, fără sentiment religios ridicat, și între M-me Roland, care a avut tot ce înseamnă cultură? A vorbit Maria-Teresa în Maria-Antoinetta la închisoare și pe eșafod? Maria-Teresa a fost o mare împărăteasă pentru că a lăsat treburile Statului în mâna oamenilor de merit, dar ea nu era un caracter foarte bine definit. Iar, în ce privește pe tată, prințul acela frances de Lorena, foarte respectat acasă, de care se temea Maria-Teresa și când îl știa îngropat în cripta Capucinilor, acesta era un om care făcea afaceri cu războiul, furnisând provizii Prusienilor, cari luptau împotriva soției sale. Vigoarea sufletească nu venia de la tată și mamă. Nici dacă ia cineva șirul Împăraților habsburgici până departe, nu găsește pe cineva care să-i fi putut da Mariei-Antoinetta acel eroism admirabil. Cine știe cine vorbea din fund, unul care nu apăruse până atunci. Stătuse mut secole întregi și a ajuns în momentul acela să vorbească. Iar M-me Roland nu avea înaintași. Acesta este folosul aristocrației, al neamului bun, care te aduce în viață pregătit pentru anumite situații și capabil de fapte de care singur n'ai fi niciodată în stare.

Dar să revin la ceia ce voiam să spun mai departe în ce privește națiunea. Am spus că și națiunea și individul sânt formațiuni misterioase, divine, care nu se pot nu numai maltrata, dar nu se pot trata, oricât de delicat ar fi degetul nostru, cu presiunea și sila. Cu atât mai puțin națiunile se omoară. Toți aceștia cari cred că au isprăvit cu dăusele se înșeală: *el vor muri, națiunile vor trăi*, și acela este mai cuminte care le respectă în existența lor, iar nu nebulul care crede că le poate desființa împotriva voinții secolelor și împotriva voinții puterii misterioase care hotărăște.

Națiuni moarte? Nu avem decât să ne uităm în lume. Știți că Germanii au și până acum o populație slavă, Cașubii sau Luscienii: nu sânt mulți, dar numele rămâne, și această atât de mică națiune va exista și mai departe. Sunt prea puțini ca să facă un Stat, dar alții cari nu sânt prea mulți într'un anume moment au făcut Statul, și te întrebi une ori cum „mortii” aceștia pot clădi o formă politică. De sigur pentru că n'au fost în adevăr morți niciodată, de și condițiile au fost prea grele pentru existența lor ca Stat.

Luăm iarăși un exemplu, pentru că exemplele sânt accesibile oricui. Albanesii represintă un popor de un milion și ceva; ei sânt rămășițele unei rase foarte puternice și nobile, urmașii vechilor Iliri, cari erau poporul de pe coasta balcanică a Mării Adriatice. Oriunde se văd sus ruinele unei cetăți, cetatea a fost ilirică; dar ei s'au întins și în Panonia, așa încât Ilirii au fost și în regiunile care sânt la baza naționalității ungurești, și Iliri, cari s'au romanisat, slavizat și maghiarisat, de sigur că erau și în Ardeal. Eu îmi explic chiar pe Decebal prin unirea în el a trei

civilizații cu trei aspirații. Una era dacă, prin urmare tragică, a doua ilirică, cetățile puternice de apărare fiind ilirice, pe când Tracii stăteau în sate, de unde vine și satul nostru, și, pe de altă parte, asupra lui Decebal și asupra Dacilor, până departe la Răsărit, s'a întins influența celtă: în Oltenia găsim civilizația celtă, și Silistra este de origine celtă, ca și Belgradul și Isaccea, unde era Noviodunul lor, — *dun* (de unde englesul *town*) înseamnă cetate a Celților —, și Nistrul se varsă într-o regiune odinioară celtă. Deci noi ne-am alcătuit din trei mari civilizații antice împletite. Și străbunii Venețienilor, Henetii, cu cultură proprie, erau tot de origine ilirică; unde se întâlnesc numele în *ona* sânt tot vechi așezări ilirice. Această puternică rasă a murit? N'a murit, dovadă Albanesii, coborâtorii vechilor Iliri în condiții foarte defavorabile, grămădiți în munte, fără niciun fel de cultură, împiedecați de a-și manifesta originalitatea. Eu am descoperit cea mai veche urmă de limbă albanesă, care a fost apoi fotografiată și reprodusă în lucrări filologice: formula de la botez în numele Tatălui, Fiului și Sfântului Duh, și ea e abia din secolul al XV-lea. Cine s'a gândit până acum vre-o cincizeci de ani la un Stat Albanes? De-odată, de pe urma Marelui Războiu, Albanesii, cari luptaseră numai în armata turcească, și-au avut Statul, și, mai târziu, când Italia a ținut să intre în Balcani, pentru foarte multe motive, dintre care unul este că unii prieteni ai Italiei țineau să intre și ei acolo, s'au gândit Italienii să facă din Albania o provincie italiană? Nu, ci Victor-Emanuel s'a proclamat rege al Albaniei: când și când Albanesi defilează la Roma în costume naționale și ei se ocupă și mai departe de limba și literatura lor. Dacă deci un popor care n'a avut niciodată un Stat de la vechii Iliri până mai ieri ajunge să aibă unul astăzi și el a fost respectat de cuceritori, nu înseamnă aceasta că nu se poate desființa o națiune?

Iată Estonii și Letonii: cine ținea samă de dânșii? Despre Finlandezi se știe că sânt un popor foarte inteligent și cult, așa că toată lumea în adevăr civilizată are respect față de această admirabilă națiune, care când a fost amenințată, până în fundul Americii s'a ridicat conștiința umană ca să-i apere, dar despre Letoni se știa numai că, atunci când Sovieticii aveau nevoie de un mare măcel, chemau sau Chinesi sau Letoni. Totuși Statul leton s'a întemeiat. E adevărat că Rusia se întinde acum militar în regiunile acestea ale Balticeii, care i-au fost luate, dar observați că totuși este încă respectul față de o naționalitate care n'a avut până în vremea noastră niciodată un Stat.

Lituania a fost unită dinastic cu Polonia în secolul al XVI-lea; ea a făcut parte apoi din Polonia atâta vreme; dar după războiu s'a întemeiat Statul lituanian. Polonii au luat Wilno și au prefăcut-o într'un oraș de aparență polon, de și e și cel mai infect cuib de populație evreiască; ei au făcut o Universitate bathoriană,

dar ieri au intrat trupele lituaniene în Wilno, tot pe basa unor amintiri care nu se pot uita.

Cred că dovada, mai mult prin exemple decât prin argumentație, am făcut-o. Să nu ne speriem de lucrurile grozave săvârșite într'un acces furios de putere, fiindcă toate accesele acestea furioase nu țin mult și usează pe aceia cari au fost însuflețiți, galvanizați de dănsle. O temperatură foarte înaltă, în anumite boli, dă bolnavului o putere extraordinară, dar, după ce s'a mântuit accesul, cu cât a scăzut vitalitatea aceluia care l-a suferit!

II.

Vin la partea a doua. În domeniul artei, în domeniul literaturii, în domeniul organizării culturale s'au săvârșit, în timpul din urmă, lucruri cu totul revoluționare. Se spune că tot ce a fost până acum n'are valoare, și cineva care a venit și în București, ba chiar și la Academia Română, d. Marinetti, din Italia, unul din creatorii fascismului, e, în același timp, autorul unei teorii revoluționare în materie de literatură. O fi având sau nu talent, aceasta nu se știe: când vorbește cineva ca toată lumea, când scrie ca toată lumea, poți ști dacă are sau nu talent, dar, atâta vreme cât bate câmpii, problema rămâne deschisă. D. Marinetti a decretat la un anume moment că toată arta și literatura trecutului n'are valoare. Este cel d'întăiu, împreună cu un Evreu de la noi, Tristan Tzara, care susține cam același lucru. Sânt și cărți de Istoria literară care-l presintă pe Tristan Tzara ca pe cel mai interesant specimen al manifestării noastre literare. El trăiește pe undeva prin străinătate, — om de „țara“ noastră și om de atâtea „țări“. E une ori destul de inteligibil, cu un oarecare simț al realităților, căci nu există Evreu care, și când ar înnebuni cu totul, să nu păstreze ceva din simțul lucrurilor concrete din care se poate trage folos.

În ce privește pe d. Marinetti, arta a condamnat-o fără argumente: nu este sculptor, nu este pictor, dar în materie de literatură iată ce spune: toată literatura de până acuma este rea fiindcă există verbul; verbul trebuie desființat, pe când adiectivul tot se mai poate tolera, dar cine are dreptul să guverneze este substantivul. Când a mers în campania italiană din Tripolitania, din Libia, a făcut descrierea acestor iupte: avioane, bombe, bum, bum, soldați, puști, bum: substantival!

Din Italia d-lui Marinetti, din toată lumea cutreierată de Tristan Tzara a ieșit un sistem. S'a întâmplat, și de aici a rezultat confuzia, că, într'adevăr, cugetarea și simțirea modernă au unele laturi care nu existau înainte în mintea și inima oamenilor. Nu tăgăduiesc faptul că între generația de acum și generația mea sânt oarecare deosebiri. Eu cred însă că ne putem înțelege, oricât aș fi eu un Moldovean încet și logic, și în ce privește lucrurile ce

le fac, și oricât de „dinamic“ ar fi un tânăr care întră pe fereastră, o sparge, se izbește cu capul de pereți și se întoarce tot așa de răpede, pentru ca să-l poți întâlni în casa vecină unde a intrat printr'un hodgeag. „Dinamismul“ acesta de care se vorbește neconținut trece și în pregătirea școlară: de exemplu un școlar netrebnic, care nu poate învăța nimic și nu se poartă măcar frumos, care n'are suflet, nici inimă, niciuna din calitățile umane, dar este „dinamic“, poate să joace un rol mare în istoria omenirii. Ideia dinamică nici nu este nouă. Cunoașteți cele patru Evanghelii: a lui Marcu e autentică, a lui Luca făcută pe baza lui Marcu, pentru intelectuali, a lui Matei suspectă, a lui Ioan, din secolul al II-lea, în care „la început era cuvântul“, nu e decât filosofia neoplatoniciană din Alexandria, dar au existat și alte Evanghelii, pe care le-a înlăturat Biserica, punând în loc cele patru Evanghelii. Una dintr'însele este Evanghelia copilăriei lui Isus, care e presintat în spiritul eroic al lui Alexandru-cel-Mare. Isus a trebuit să aibă deci ceva violent, cuceritor. Iată un dinamism încă din secolul al II-lea după Hristos..

Revenind la deosebirea dintre generații, evident că viața aceasta zbuciumată, cu automobile, avioane, zgomot, cu surprinderea din fiecare moment, cu gazetele cetite de toată lumea, căreia i se comunică zilnic materii iritante, este deosebită de liniștita viață de odinioară. Pe de altă parte, și religia se înțelege altfel: un vechiu misticism a înviat în Apus și s'a încercat și la noi același lucru. D. Nichifor Crainic, în revista sa „Gândirea“, de mai multă vreme apără o idee, pe care n'o pot înțelege: aceia că noua literatură românească trebuie să fie ortodoxă, față de cea veche, de la „Sămănătorul“, care a fost naționalistă. Ne-am resigna greu să cetim Catehismul lui Petru Movilă, dar fără îndoială că religia trebuie înțeleasă acum și altfel decât numai pe șirul sfintelor sinoade și a luptei cu ereziile. S'a ivit în lumea germană un mare poet, Rilke, om absolut sincer, care, și dacă nu s'ar fi găsit nimeni să-l înțeleagă, tot așa ar fi scris, și în zădar se referă la dânsul o literatură poetică nouă și nesinceră, ruptă de la logică, de la tradiție, grămădină cuvintele unele peste altele, fără să li cunoască înțelesul: o literatură de casă de nebuni. Eu propun psihologilor o experiență: să se dea unor intelectuali închiși într'o casă de nebuni să trateze în versuri un subiect, și, dacă un nebun ar avea un dram de talent, poezia lui să se pună alături cu poeziile care se cetesc în timpurile noastre, mai ales de tineret, apoi să se întrebe un arbitru: care din doi este nebun? Sânt foarte sigur că în nouăzeci de casuri la sută se va spune că nebun e acela care nu e nebun, dar care, cu aceiași desordine în idei, face ceia ce numim astăzi literatură și poezie. Poate să se admită oricât influența avioanelor și a tancurilor în literatură, dar vechiul bun simț al nostru e un lucru așa de temeinic

și vechiul sentiment al nostru unul așa de divin, încât numai din ele poate să iasă orice adevărată manifestare a literaturii.

De câțiva ani scot o revistă, „Cuget Clar“, care este menită să invedereze oricui cu ce fel de oameni avem a face în acest domeniu poetic. Căci nu mai vorbesc de povestirile mai mult evrei, im-provisați, tot ceia ce poate fi mai murdar în legăturile dintre oameni, în legăturile dintre femei și bărbați, care în esență sânt sacre și trebuie să rămână totdeauna curate. Tratez acolo despre pângăritorii logicii și pângăritorii moralei, și cred că am ajuns la ceva, căci editorii nu mai publică asemenea romane și scriitorii trăsnii sau șarlatani nu mai găsesc aceiași cetitori, mai ales în lumea nevinovată a școlilor. Mulți dintre dânsii încep a umbla pe pământ, pe pământul acesta care are flori și roade, care cuprinde mormintele oamenilor cari au trăit și care este singura basă pentru gândire, simțire și poezie. A fost de ajuns ca, într'un colț de țară, să răsără o revistă fără niciun fel de înfățișare, o revistă de cea mai mare simplitate săracă și un om cu o auto-ritate poate scăzută prin vrâsta la care a ajuns și prin nepotri-virea cu societatea mai nouă în care trăiește, a fost de ajuns să vie la noi cineva ca să spună: „vedeți pe acești domni poeți, romancieri, de multe ori și filosofi, cari n'au studiat filosofia veche și n'au nici pregătirea literară necesară pentru a ajunge la filosofie, ei bine, aveți a face cu niște șarlatani“, și tot ceia ce părea că înlocuiește cu desăvârșire ce a fost înainte a început a se prăbuși. Eu mă bucur, dar nu mă bucur pentru mine, ci pentru că s'a făcut această verificare că, orice ar face un grup de oameni, chiar prin mijloace de talent și nu numai prin obrăz-nicii imorale, cu toate acestea ceia ce e fundamental în gândirea și simțirea omenească biruie la sfârșit.

Dar avem și o artă asemenea. Ieșind de la Brașov, putem con-templa statuia unui poet care a luptat și a murit în Marele Războiu, Săulescu: înțelegeți ceva dintr'însa? Sânt acum în mare considerație și în Europa, dar mai ales în America, operele unui Român, d. Brâncuș, fiu de țaran de la noi, în care s'ar crede că se păstrează admirabilele tradiții artistice ale rasei: ce sens pot să aibă „simbolele“ lui? Dacă ar fi un comitet de țărani la Brașov care să fie întrebat de câte ori se face o construcție, Brașovul ar fi rămas frumos, și comitetul de țărani n'ar fi îngă-duit ca Bisericii unite să i se pună un lighian în cap. Și nici ca pe vechea primblare de odinioară să se ridice otelul formidabil, pentru distrugerea căruia eu chem un cutremur de pământ, care să nu atingă însă casele celelalte, pentru că numai acesta este mijlocul de a scăpa primblarea de ceva care o desfigurează.

Se crede că în opera d-lui Brâncuș este o tendință. S'ar zice: „ce sânt toate capetele acestea de oameni, care variază de la un

indivîd la altul? Nu există decât un singur chip omenesc. De ce ochii să fie într'un fel la unul și altfel la altul, de ce linia nasului să poată varia? E neadmisibil; arta e o simplificare. Și atunci d. Brâncuș a ajuns să realizeze o figură umană care este a tuturor și a nimănui. Într'un rând, la București, i-a cerut o văduvă mai mult sau mai puțin neconsolată să facă la cimitir un monument soțului ei și a ieșit un ou în care erau două linii: una pentru sprincene și pentru ochi, și alta pentru nas, la mijloc. Ultimul „simbol“ al d-sale este pasărea măiastră, care nu e decât o linie rotundă care se supțiază și se termină cu un gât ca de sticlă. Sânt oameni de la noi cari se duc la Paris să vadă pasărea măiastră a d-lui Brâncuș. Artistul a mers în America, ducând mai multe obiecte ale sale, și Americanii au oprit la vamă produsele estetice ale Românului nostru, voind să-l supună la taxă pentru bucăți de fer vechiu. D. Brâncuș a protestat însă, s'a făcut o comisiune de artiști din America, și comisiunea a spus că într'adevăr este cea mai înaltă artă la care a putut ajunge simplificarea timpurilor noastre.

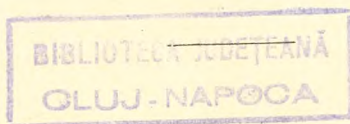
Am predat de multe ori Istoria artei, am tipărit și o Istorie a artei medievale și moderne în legătură cu viața societății. Am un oarecare simț de artă și caut să mă documentez; am strâns în biblioteca mea nu știu câte Istории ale artei, scrise de oameni de deosebite națiuni, și mai ales foarte multe și foarte bine lucrate în limba germană. Foarte mulți sânt autorii cari se opresc la ultimul capitol. Este adevărat că există o întreagă școală în acest sens, dar școala aceasta nu intră în Istoria artei, și numai în cărți de îndrăzneală se face un larg loc unui Kokoschka, adânc cunoscător al artei, dar din nenorocire înfățișează lucruri îngrozitoare, în care perspectiva este desființată și casele cad una peste alta, un adevărat prăpăd al lumilor, care se prăbușesc unele peste altele. Am văzut, din această școală, o icoană a Mântuitorului cu un ochiu în susul frunții și altul către gură. Rostul nu s'a putut lămuri vre-odată altfel decât printr'un „verbiaj“ de falsă filosofie estetică din care nu se înțelege nimic. Niciun om de bun gust și bun simț, cu toată explicarea aceasta „estetică“, nu va admite o asemenea artă.

Ce rămâne, și aici? Toate acestea se duc, toată moda aceasta dispare. Hitler, în Germania sa, a scos în vânzare cele mai ilustre tablouri din această școală, pe care nu le suferă în Museele Statului. Vă asigur că va veni o vreme când se va face pânză curată din ele toate și femeii gospodine cu peria vor șterge toată această batjocură! La Școala Românească din Roma era un artist, care, cumînțit puțin mai pe urmă, a făcut acolo expoziția sa. Cum erau niște femei îngrozitoare, l-am întrebat dacă ar consimți să-și aleagă dintre ele soția. O domnișoară Magdalena Rădulescu a făcut de curând o expoziție în București, și o gazetă a presintat în repro-

ducere un grup de familie cu niște dihanii de înspăimântat, bărbați și femei, îndeplinind și acolo cea d'întăiu condiție a noii arte: să fie cu capetele strâmbe, unul într'o parte, altul în altă parte, sau unul cu capul pe ceafă și altul în piept. Este inadmisibil ca asemenea greșeli să fie încurajate.

Încă odată: aceasta poate însemna artă? Așa ceva poate să rămână? Dacă am ajunge să fim așa, pociți fizicește, arta aceasta ar merita să rămână; dar, câtă vreme ne face Dumnezeu sănătoși și normali și, până la o anumită vârstă, și împărtășiți de oarecare frumusețe, răspingem o artă care se va duce ca un curent de gaze asfixiante care a iritat o clipă plămânii oamenilor, pentru ca pe urmă să fie din nou sănătate în aier.

Ce rămâne? Răspunsul îl puteți scoate și d-voastră: ceia ce este sprijinit pe sinceritate, ceia ce este sprijinit pe logică, pe bunul simț, ceia ce este sprijinit pe bunul gust, iar, în materie de fundații politice, ceia ce este sprijinit pe o dreptate pe care nimic n'o va putea dărâma.

di = 5